

Михайліченко М.А.,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри державно-правових дисциплін та українознавства
Сумського національного аграрного університету*

УДК 342.95

ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ПРО ДЕРЖАВНІ НАГОРОДИ І ПРАКТИКА ВІДЗНАЧЕННЯ НИМИ УЧАСНИКІВ АТО

Більшість існуючих українських державних нагород були запроваджені у час, коли не існувало потреби масового відзначення подвигів і заслуг на полі бою. З початком антитерористичної операції виникла необхідність достойного відзначення подвигів українських військовиків державними нагородами. Проте українська нагородна система не зазнала значних змін. Тому важливо розглянути законодавство України щодо державних нагород саме у контексті відзначення учасників АТО.

Різним аспектам законодавства України про державні нагороди і питанням правового регулювання нагородження ними присвячено низку досліджень, зокрема фундаментальну працю під керівництвом Д. Табачника «Нагороди України: історія, факти, документи», статті О. Байк, Д. Коритько, А. Майдебури. Проте питання відповідності нагородного законодавства України вимогам воєнного часу в науковій літературі розглянуто невичерпно.

Метою нашого дослідження є з'ясування питання щодо відповідності законодавства України про державні нагороди наявній потребі належного вшанування учасників АТО.

В указах Президента України про нагородження учасників антитерористичної операції згадуються такі державні нагороди України: звання Герой України, орден Богдана Хмельницького, орден «За мужність», орден Данила Галицького, медаль «За військову службу Україні», медаль «Захиснику Вітчизни», відзнака «Іменна вогнепальна зброя».

Відповідно до Закону України «Про державні нагороди», вищий ступінь відзнаки в Україні – звання Герой України – присвоюється громадянам України «за здійснення визначного геройського вчинку або визначного трудового досягнення». Отже, закон фактично не розмежує геройський вчинок і трудове досягнення. У першому випадку, щоправда, вручається орден «Золота Зірка», а у другому – орден Держави. Проте мініатюра цих орденів (яку, як правило, і носять Герої України) однакова [1].

Орден Богдана Хмельницького, який вважається власне «військовим», призначений для нагородження «за особливі заслуги у захисті державного суверенітету, територіальної цілісності, у зміцненні обороноздатності та безпеки України» [1]. Як бачимо, закон містить досить розмиті критерії нагородження цим орденом, що дає змогу відзначати ним осіб, заслуги яких не пов'язані з участю у бойових діях. Так, лицарями усіх трьох ступенів ордену Богдана Хмельницького у мирний час стали колишні міністри оборони України В. Радецький і О. Кузьмук [2]. Також відомі

випадки нагородження іноземців (що суперечить Закону України «Про державні нагороди»). Зокрема, у 2008 р. орденом Богдана Хмельницького I ступеню було нагороджено Лідера Великої Вересневої революції М. Кадаффі [3].

Подібна ситуація склалася з орденом «За мужність». Відповідно до Закону України «Про державні нагороди», орденом «За мужність» I, II і III ступенів нагороджуються військовослужбовці, працівники правоохоронних органів та інші особи «за особисті мужність і героїзм, виявлені при рятуванні людей, матеріальних цінностей під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, у боротьбі зі злочинністю, а також в інших випадках при виконанні військового, службового, громадянського обов'язку в умовах, пов'язаних із ризиком для життя» [1]. Отже, головним критерієм нагородження цим орденом є мужність, виявлена в умовах ризику для життя. Проте відомі факти нагородження цим орденом за спортивні досягнення й активну участь у ветеранському русі. Так, у 2006 р. за «досягнення високих спортивних результатів на чемпіонаті України з футболу» орденами «За мужність» III ступеню нагороджено 24 гравців національної збірної команди України з футболу [4].

Говорячи про ордени Богдана Хмельницького і «За мужність», варто згадати про масові нагородження радянських ветеранів Другої світової війни у 1999 і 2005 рр. У результаті цих «ювілейних» нагороджень ордени втратили свою цінність, як у моральному, так і матеріальному сенсі (замість срібла і гарячих емалей під час їх виготовлення почали використовувати дешеві сплави, холодну емаль, лак, а в деяких різновидах орденів Богдана Хмельницького III ст. – навіть пластик) [5, с. 408–413].

Орден Данила Галицького, яким також відзначаються учасники АТО, взагалі не передбачає у своєму статуті власне бойових заслуг як критеріїв для нагородження. Цим орденом відзначаються військовослужбовці і державні службовці за «значний особистий внесок у розбудову України, сумлінне та бездоганне служіння українському народу» [1].

Нагородою виключно за бойові заслуги і подвиги не може вважатися і медаль «За військову службу Україні». Згідно із положенням про цю медаль, підставами для нагородження нею є не лише особиста мужність і відвага, самовіддані дії, виявлені у захисті державних інтересів України, а й успіхи у бойовій підготовці і навіть 25-річна бездоганна служба [1, с. 6].

Слід окремо розглянути практику нагородження медаллю «Захиснику Вітчизни». Ця медаль була запроваджена 8 жовтня 1999 р. до 55-ї річниці визво-

лення України від нацистів і призначалася для нагородження «ветеранів війни, осіб, на яких поширюється Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», осіб, які брали участь у визволенні України від фашистських загарбників, та інших громадян України за виявлені у захисті державних інтересів особисті мужність і відвагу, зміцнення обороноздатності та безпеки України» [1]. Як бачимо, цією медаллю мають бути відзначені усі учасники бойових дій, проте учасники АТО (на більшість з яких також поширюється Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту») цією медаллю нагороджуються вибірково, за конкретні подвиги і заслуги [7]. Так, Указом Президента України від 21 березня 2015 р. за «особисту мужність і високий професіоналізм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі» медаллю «Захиснику Вітчизни» було нагороджено 45 силовиків [8].

Зауваження викликає і практика нагородження відзнакою «Іменна вогнепальна зброя». Відповідно до Закону України «Про державні нагороди», цією відзнакою можуть бути нагороджені лише офіцери силових структур, державні службовці, які мають офіцерське звання за «визначні заслуги у забезпеченні обороноздатності України, недоторканності її державного кордону, підтримці високої бойової готовності військ, зміцненні національної безпеки, боротьбі зі злочинністю, захисті конституційних прав і свобод громадян, за бездоганну багаторічну службу, зразкове виконання військового та службового обов'язку, виявлені при цьому честь і доблесть» [1]. Проте існують випадки нагородження за заслуги, які не відповідають зазначеним у законі критеріям. Так, 21 листопада 2015 р. за «досягнення високих спортивних результатів, вагомий внесок у розвиток вітчизняного футболу, піднесення міжнародного авторитету Української держави» відзнакою «Іменна вогнепальна зброя» було нагороджено 9 гравців національної збірної України з футболу [9].

Варто вказати на те, що в Україні довгий час не існувало жодної офіційних нагород, які б засвідчували участь у АТО. Цю лакуну швидко заповнили відзнаки, які виготовляються за приватним замовленням і вручаються громадськими організаціями, військовими частинами, органами місцевого самоврядування. Колекціонерам відомо вже кілька десятків таких відзнак, наприклад «Учасник АТО», «Іловайськ-2014», «За оборону Маріуполя», «За волонтерську діяльність» [10]. Лише 20 березня 2015 р. була запроваджена перша офіційна нагорода – заохочувальна відзнака начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних сил України – нагрудний знак «Учасник АТО» [11]. 17 лютого 2016 р. були запроваджені дві державні нагороди з аналогічним змістом – відзнаки Президента України «За участь в антитерористичній операції» та «За гуманітарну участь в антитерористичній операції». Проте інформація про нагородження цими відзнаками наразі відсутня [7; 8].

Отже, варто визнати, що українська нагородна система не повною мірою відповідає справі належного

відзначення вояків, які беруть участь у захисті незалежності і територіальної цілісності України. Стає очевидно необхідність виправлення хиб у практиці відзначення державними нагородами, як-от: масові нагородження до ювілейних дат, відзначення цивільних осіб нагородами, призначеними для військовиків тощо. На нашу думку, варто переглянути статuti і положення окремих державних нагород, розробити більш конкретні критерії нагородження ними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про державні нагороди України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/-show/1549-14>.
2. Орден Богдана Хмельницького I ступеня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://heroes.profi-forex.org.ua/orden-bogdana-hmelnickogo-i-stepeni>.
3. Про нагородження М. Каддафі орденом Богдана Хмельницького : Указ Президента України від 04.04.2008 р. № 300/2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/300/2008>.
4. Про відзначення державними нагородами України : Указ Президента України від 19.08.2006 р. № 697/2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/697/2006>.
5. Омельченко Н. Массовые награждения в Украине. Взгляд со стороны / Н. Омельченко // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2005. – № 12. – С. 396–414.
6. Про встановлення відзнаки Президента України – медалі «За військову службу Україні» : Указ Президента України від 05.10.1996 р. № 931/96 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/931/96>.
7. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/-show/3551-12>.
8. Про відзначення державними нагородами України : Указ Президента України від 21.03.2016 р. № 103/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/1032016-19849>.
9. Про нагородження відзнакою «Іменна вогнепальна зброя» : Указ Президента України від 21.11.2015 р. № 650/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukranews.com/news/203584.Poroshenko-vooruzhil-futbolistov-sbomoy-Ukraini-ognestrelnim-oruzhiem-k-Evro-2016.uk>.
10. Награды участников АТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sammler.ru/index.php?showtopic=147010&page=23entry1970121>.
11. Почесні та пам'ятні нагрудні знаки Начальника Генерального Штабу – Головнокомандувача ЗСУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mil.gov.ua/ministry/simvolika-ta-nagorodi/pochesni-ta-pamyatni-nagrudni-znaki-nachalnika-generalnogo-shtabu-golovnokomanduvacha-zsu.html>.
12. Про відзнаку Президента України «За участь в антитерористичній операції» : Указ Президента України від 17.02.2016 р. № 53/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/532016-19787>.
13. Про відзнаку Президента України «За гуманітарну участь в антитерористичній операції» : Указ Президента України від 17.02.2016 р. № 54/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/542016-19788>.

Михайліченко М.А. ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ПРО ДЕРЖАВНІ НАГОРОДИ І ПРАКТИКА ВІДЗНАЧЕННЯ НИМИ УЧАСНИКІВ АТО

У статті розглядається питання відзначення учасників антитерористичної операції на сході України державними нагородами України. Проаналізовано критерії відзначення державними нагородами, якими відзначаються учасники АТО, практику нагородження. Зроблено висновок про те, що українська нагородна система не повною мірою відповідає справі належного відзначення вояків, які беруть участь у захисті незалежності і територіальної цілісності України. Вказано на необхідність виправлення хиб у практиці відзначення державними нагородами, як-от: масові нагородження до ювілейних дат, відзначення цивільних осіб нагородами, призначеними для військовиків тощо, важливість перегляду статутів і положень окремих державних нагород, розробити більш конкретні критерії нагородження ними.

Ключові слова: державні нагороди України, нагородна система України, антитерористична операція на сході України.

Михайличенко Н.А. ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО УКРАИНЫ О ГОСУДАРСТВЕННЫХ НАГРАДАХ И ПРАКТИКА НАГРАЖДЕНИЯ ИМИ УЧАСТНИКОВ АТО

В статье рассматривается вопрос награждения участников антитеррористической операции на востоке Украины государственными наградами Украины. Проанализированы критерии награждения государственными наградами, которыми отмечаются участники АТО, практика награждения. Сделан вывод о том, что украинская наградная система не в полной мере соответствует задаче надлежащего отличия воинов, участвующих в защите независимости и территориальной целостности Украины. Указано на необходимость исправления недостатков в практике награждения государственными наградами, таких, как массовые награждения к юбилейным датам, награждение гражданских лиц наградами, предназначенными для военных, и т.п., важность пересмотра статутів и положений отдельных государственных наград, разработки более конкретных критериев награждения ими.

Ключевые слова: государственные награды Украины, наградная система Украины, антитеррористическая операция на востоке Украины.

Mykhailichenko M.A. THE LEGISLATION OF UKRAINE ON STATE AWARDS AND THE PRACTICE OF AWARDING THE PARTICIPANTS OF THE ANTI-TERRORIST OPERATION

Most existing Ukrainian state awards were introduced at the time when there was no need for a mass celebrating the exploits and achievements on a battlefield. Since the beginning of anti-terrorist operation, the need for dignified celebration of the heroic deeds of Ukrainian militarymen by state awards has arisen. However, the Ukrainian system of awards has not undergone significant changes. It is therefore important to consider the law of Ukraine on state awards in the context of awarding the participants of ATO.

In the decrees of the President of Ukraine on awarding the participants of the anti-terrorist operation the following state awards of Ukraine are referred to: the title of Hero of Ukraine; Orders: of Bohdan Khmelnytsky, "For Bravery", of Danylo Galytsky; medals: "For Military Service to Ukraine", "Defender of Motherland"; award "The Presentational Fire-Arm". For any of these awards achievements and exploits on the battlefield are not the main criteria for the award. Thus, the title of Hero of Ukraine is assigned both for the outstanding heroic action and outstanding labor achievements. The Statute of the Order of Bohdan Khmelnytsky allows to award individuals whose achievements are not associated with participation in military actions, and Danylo Galytsky order does not provide in its statute actual combat merits as a criterion for the award. The medal "For Military Service to Ukraine" cannot be considered the reward only for military achievements and feats. In accordance with the provisions of this medal, the grounds for awarding are not only personal courage and bravery, courageous actions identified in the protection of national interests of Ukraine, but also success in combat training, and even 25-year irreproachable service.

The best way of awarding the participants of ATO is the order "For Courage", the main criteria of which is courage and heroism showed at the risk of their lives. However, this order was mentally trivialized. Practice of awarding "The Presentational Fire-Arm" also causes remarks as far as violation of its statute is concerned (e.g. achievement of high sports results).

Therefore, it should be recognized that the Ukrainian system of awards does not fully meet the requirements of proper awarding the military men who take part in the defense of independence and territorial integrity of Ukraine. The need to correct shortcomings in the practice of state awards becomes obvious. Moreover, in our opinion, it is necessary to review the statutes of individual government awards to develop more specific criteria for awarding them.

Key words: state awards of Ukraine, the Ukrainian system of awards, anti-terrorist operation in eastern Ukraine.